

Kraków, 10 czerwca 2024 r.

Elżbieta Szarota
dr hab., prof. ucz.
Katedra Pedagogiki
Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

**Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym Pani doktor Marleny Kilian
w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika**

Tytuł osiągnięcia, na który składa się cykl monotematyczny:

Specyfika funkcjonowania, niepełnosprawności i rehabilitacji osób w starszym wieku

W recenzji uwzględniłam warunki wyznaczone art. 219 [Warunki nadania stopnia doktora habilitowanego] Ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2023, pozycja 742).

Dostarczony do recenzji materiał źródłowy został przeze mnie przeanalizowany na potrzeby postępowania habilitacyjnego. Podstawą oceny dorobku naukowego Habilitantki były autoreferat oraz osiągnięcia naukowe, obejmujące monografię oraz cykl powiązanych tematycznie sześciu artykułów naukowych.

Ponadto Habilitantka przedstawiła rozdziały w monografiach wieloautorskich, poinformowała o członkostwie w redakcjach naukowych i autorstwie artykułów w czasopismach naukowych. Uwzględniła osiągnięcia projektowe oraz wystąpienia na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych. Dołączyła informacje o udziale w komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji, o uczestnictwie w pracach zespołów badawczych, członkostwie w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism, informację o recenzowanych pracach, uczestnictwie w programach europejskich, o udziale w zespole eksperckim. Przedstawiła dane naukometryczne i oświadczenia o współautorstwie.

W przysłanej dokumentacji znajdują się utrwalone cyfrowo dokumenty oraz kopie opracowań, które Pani dr Marlena Kilian zaliczyła do swojego naukowego.

Opinia o dorobku naukowym, organizacyjnym, popularyzatorskim i dydaktycznym

Pani dr Marlena Kilian jest identyfikowana z uczoną, która konsekwentnie buduje i rozwija dorobek pedagogiki specjalnej. „Pedagogika specjalna” nie jest terminem

powszechnie znanym i używanym, nawet w naukowym środowisku. Jest dwójako interpretowana. W pierwszym ujęciu, które jest właściwe pedagogom i andragogom, jest to część nauk o wychowaniu (gerontopedagogika, gerontologia edukacyjna, itd.). Ujęcie drugie, determinowane przydawką „specjalna”, definiuje naukę zajmującą się specjalnymi potrzebami starszych dorosłych, doświadczających różnych rodzajów niepełnosprawności. Podejmuje wątki specjalistycznej opieki, terapii, edukowania, metod pracy. Niewiele osób w kraju podejmuje te trudne zagadnienia, ale nie jest to też *terra incognita*. Problematyką zajmują się Adam A. Zych, Jerzy Stochmiątek, Habilitantka, Anna Gutowska i in. Starość osób z niepełnosprawnością/ niepełnosprawnościami jest trudna, a bywa zdegradowana. Z uznaniem odnoszę się do naukowych starań Habilitantki, bowiem nisza, którą wypełnia swoją aktywnością, ma doniosłe społecznie znaczenie. Docenił to prof. Adam A. Zych, twórca 5-tomowej *Encyklopedii starości, starzenia się i niepełnosprawności* (2017), powierzając dr Marlenie Kilian opracowanie hasła przeglądowego „geragogika specjalna”.

na dotychczasowy podoktorski naukowy dorobek Habilitantki składają się publikacje wchodzące w zakres pedagogiki specjalnej. Autoreferat i analiza osiągnięć wskazuje na rozwój i systematyczne pogłębianie naukowych zainteresowań. Przy czym Autorka przedstawionych opracowań jest konsekwentna w zakresie uprawianej dyscypliny, a Jej wypowiedzi cechuje kompetencja i rzeczowość. Wartością jest uprzystępnianie wiedzy specjalistycznej czytelnikom, ukazywanie jej związku z życiem, z praktyką. Szczególną uwagę dr Marlena Kilian poświęca geragogice specjalnej, tyflopedagogice/ tyflogeragogice, w której to, zgodnie ze stanem mojej wiedzy, jest pionierką.

Dr Marlena Kilian jest autorką monografii (2022), która jest podstawą osiągnięcia habilitacyjnego, zredagowała dwie monografie wieloautorskie (w tym jedną współredagowała), skupiając w nich łącznie 36 autorów, co według mnie jest przyczynkiem do uznania Jej sprawności w kierowaniu zespołami ludzkimi. We współautorstwie opracowała książkę o metodyczno-poradniczym charakterze. Jest Autorką 20 rozdziałów i 31 artykułów w recenzowanych czasopismach. Opracowała hasło encyklopedyczne. Wszystkie te publikacje miały swoich naukowych i wydawniczych recenzentów. Ukazały się w cenionych wydawnictwach i dobrych tytułach czasopism. Dlatego też w recenzji osiągnięcia habilitacyjnego nie będę się odnosiła w sposób szczegółowy do ich treści.

Wskaźniki naukometryczne: liczba cytowań na 10.06.2024 - 152 (Google Scholar), Index Hirscha 9.

Habilitantka recenzuje artykuły naukowe (także w języku angielskim). Bierze aktywny udział w naukowych konferencjach, także zagranicznych. Była współorganizatorką dziewięciu konferencji. Jest członkinią 5 naukowych organizacji, w tym czterech zagranicznych. Jest członkinią komitetów redakcyjnych 9 czasopism.

Jako ekspertka prowadziła kursy doształcające dla kadr ośrodków specjalnych, zajęcia warsztatowe w XXXI Letniej Szkole Młodych Pedagogów (2017), wystąpienia dla Urzędu Komunikacji Elektronicznej itp.

W macierzystej uczelni jest koordynatorem Programu Erasmus+, była pełnomocnikiem Rektora UKSW ds. Osób Niepełnosprawnych.

Ma doświadczenie w pracy z technologiami informacyjnymi na rzecz osób starszych – z powodzeniem uczestniczyła w konstrukcji prototypu produktu z zastosowaniem sztucznej inteligencji w procesie aktywizacji i samodzielnego funkcjonowania osób starszych. Produkt znalazł zastosowanie w praktyce społecznej i jest dostępny na rynku.

Cenne są osiągnięcia dydaktyczne i promotorskie p. dr Kilian.

Przedstawione dane stawiają w dobrym świetle aktywność naukowo-organizacyjną i popularyzatorską dr M. Kilian. Jednak to nie ilość, a jakość dokonań jest ważna. Habilitantka systematycznie i konsekwentnie buduje swoją naukową pozycję, koncentrując się na zagadnieniach pedagogiki specjalnej - geragogiki specjalnej.

Ocena osiągnięcia habilitacyjnego

Lektura autoreferatu sprawiła mi... przyjemność. Z jego treści przebija merytoryczna pewność siebie, znanstwo podjętej problematyki, świadomość dojrzałej uczoney.

Nie jestem ekspertką w tej subdyscyplinie, spojrzę więc na dorobek z perspektywy pedagoga – gerontologa społecznego i geragoga. Za niezwykle ważną uznaję aktywność Habilitantki skierowaną na edukacyjne wsparcie i terapię osób starszych ze szczególnymi potrzebami funkcjonalnymi.

Monografia naukowa pt. *Funkcjonowanie osób w starszym wieku* (2020), łączy zagadnienia biologiczne, społeczne i psychiczne. Książka ma słabą reprezentację polskich, uznanych środowiskowo, gerontologów społecznych. Bogato przedstawia się zagraniczne

piśmiennictwo, Autorka odwołuje się do oryginałów cytowanych prac, co nie jest częste w przypadku polskich opracowań. Uważam, że praca awansowa powinna mieć co najmniej dwóch recenzentów wydawniczych. Cenne jest to, że została wydana także w języku angielskim, dzięki czemu ma szansę na zaistnienie w percepcji specjalistów z całego świata.

Obszerna książka zawiera w sobie uporządkowane treści odnoszące się do zdrowia i jego braku, sprawności i jej utraty, rehabilitacji, aktywizacji itd. Może być potraktowana jako pomoc dydaktyczna, podręcznik do geragogiki specjalnej, ale wykorzystywana także podczas innych zajęć akademickich, w tym np. gerontologii edukacyjnej (geragogiki). Czytając ją, odnosiłam wrażenie studiowania przejrzystych, uporządkowanych wykładów. Umiejętność pisanie o rzeczach trudnych w przystępny sposób jest właściwa znawcom problematyki.

Analizując koncepcję E. Eriksona i Joan M. Erikson (*Dopełniony cykl życia*) Habilitantka nie zauważa koncepcji Beaty Bugajskiej, a później Lecha Witkowskiego, którzy niezależnie od siebie prowadzą znakomity dyskurs odnoszący się do VIII i IX fazy życia. Przy kolejnym wydaniu książki warto uzupełnić tę lukę.

Wśród wyróżnionych za literaturą teorii starzenia się Autorka lokuje nowe ich ujęcie, nazywając je teoriami pielęgniarstwa (opiekuńczymi). Jest to absolutne *novum* w gerontologii społecznej. Podobnie traktuję pojęcie „zdrowia funkcjonalnego” jako pochodnej ogólnego stanu funkcjonalnego. Dr Kilian posłużyła się pojęciem „funkcjonalnej niepełnosprawności”, które w całej swej prostocie kapitalnie definiuje problemy doświadczane przez osoby starsze. Zwykle mówimy o sprawności funkcjonalnej, ale argumenty Autorki są przekonujące i przyjmuję oba terminy do wiadomości i stosowania. Do dyskursu z zakresu pedagogiki specjalnej włącza terminy rehabilitacji rekonstrukcyjnej i rehabilitacji zapobiegawczej. Jest to jak najbardziej zasadna propozycja.

Na s. 85 Autorka pisze: „Wciąż jednak nie wiadomo, dlaczego, choć to kobiety pierwsze przejawiają oznaki starzenia, to mężczyźni zwykle umierają wcześniej”. Jedną z koncepcji wyjaśniających to zjawisko (właściwe nie tylko naszemu kręgowi kulturowemu) jest tzw. hipoteza babci. Wg niej, po menopauzie kobieta może się skupić na dzieciach córki, pomagając w ich wychowaniu, tym samym zwiększając korzyści ewolucyjne związane z sukcesem reprodukcyjnym własnych genów.

W odniesieniu do rozdziału 3. książki warto wskazać postać Marka Żaka, który zajmuje się upadkami i ich konsekwencjami (np. Marek Żak, Stanisław Głuszek (red.), seria:

Wielkie Problemy Geriatryczne, t. 1: Marek Żak, Waldemar Broła, Dorota Rębak (2020), *Upadki, unieruchomienie, zaburzenia kognitywne*, Kielce).

Intrygujące jest spojrzenie Autorki na długotrwałe małżeństwa. Przyznam, że dotąd nie dostrzegałam problemu w perspektywie gerontologicznej – kontekstu konieczności adaptacji do przemian w długoletnim (po)życiu wspólnym (s. 189-190).

Uważam, że wzmocnieniu powinny ulec treści dotyczące metodyki pracy rehabilitacyjnej. Warto pomyśleć o odrębnej książce na ten temat. Jest to obszar leżący odłogiem tak w warstwie teoretycznej jak i praktycznej.

Książka jest potrzebna czytelnikom. W większości porządkuje zagadnienia znane, ale nadaje im nowe ujęcie, otwierając nowy dyskurs, lokując w nowej subdyscyplinie – geragogice specjalnej.

Konteksty pedagogiki specjalnej w perspektywie myśli geragogicznej rozwinięte zostały w trzech kolejnych opracowaniach. Są nimi *Geragogika specjalna w dobie starzenia się społeczeństw* (2009), *Geragogika specjalna w starzejącym się społeczeństwie – potrzeby i możliwości* (2018) oraz *Geragogika specjalna – zarys rozwojowy i koncepcyjny* (2022).

Deficyt treści z zakresu metodyki pracy z osobą starszą kompensują publikacje dopełniające cykl habilitacyjny: *Rehabilitacja wobec potrzeb niepełnosprawnych osób w starszym wieku* (2011), *Zasady metodyczne pracy z niepełnosprawnymi osobami w starszym wieku* (2017) i *Specyfika rehabilitacji w starszym wieku* (2022).

Habilitantka poprzez te opracowania dowodzi, że cechuje ją liniowy naukowy rozwój, od stwierdzeń oczywistych po specjalistyczne wnioski i propozycje. Kompetentnie przekłada język pedagogiki specjalnej na język gerontologii. I choć nie ma w tych opracowaniach raportów z empirycznych badań autorskich - co jest mankamentem - to uznać trzeba, że Habilitantka spełniła wymogi określone w Ustawie. Jej dorobek jest innowacyjny i oryginalny. Stanowi pionierski i znaczący wkład w rozwój dyscypliny. Ponadto dr M. Kilian wykazuje się istotną aktywnością naukową, realizowaną także poza własną uczelnią (współpraca zagraniczna, staże, projekty, prototypy etc.)

Przyczynkowa ocena wybranych osiągnięć

Osoby starsze są potencjałem, a nie obciążeniem – to stwierdzenie Autorki (Kilian, 2011, s. 98) winno być mottem dla bieżących działań z zakresu polityki senioralnej, *silver economy*, rynku pracy itp. Dialog międzypokoleniowy wciąż jest niewykorzystanym

narzędziem budowania solidarności pokoleń. Polska polityka społeczna od niedawna zaczęła dostrzegać jego znaczenie. Pani dr Kilian zauważyła to dużo wcześniej. Poddała analizie światowe piśmiennictwo i przedstawiła koncepcję, z którą powinni zapoznać się praktycy oświatowi, liderzy i animatorzy społeczni, politycy krajowi i lokalni.

Podobnie oceniam wartość przeglądowego artykułu *Naturalne i patologiczne zmiany oczne osób w starszym wieku...* (2012), w którym Habilitantka systematyzuje przedmiotową wiedzę oraz rozdział *Niepętnosprawność wzrokowa w starszym wieku* (2021). Ujęcie podręcznikowe jest niezbędne w przypadku, gdy młoda (sub)dyscyplina konstryuuje się, porządkuje własne pojęcia, ustala definicje i typologie.

W rozdziale *Możliwości wzrokowe kierowców w starszym wieku...* dr Marlena Kilian wykorzystała dane pochodzące ze 150 artykułów naukowych dotyczących zachowań kierowców. Ta analiza pozwoliła Jej na uporządkowanie specjalistycznej i jednocześnie użytecznej wiedzy.

Rehabilitacja niewidomych osób starszych zawiera szereg postulatów, które mają wartość praktyczną.

Jej prace mają walor aplikacyjny. Kiedyś, na początku własnej kariery zawodowej, w pracy doktorskiej (1997), badałam obecność treści gerontologicznych w programach akademickiego kształcenia. I podobnie jak Habilitantka, wprowadziłam je później do praktyki uniwersyteckiej. Wówczas uczeni Koledzy identyfikowali gerontologię z medycyną wieku podeszłego. Dzisiaj nikt takiej pomyłki nie popełni.

Wniosek końcowy

W pełni popieram wniosek o dopuszczenie Habilitantki do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego. Moja ocena wynika z przekonania, iż Habilitantka wniosła znaczący wkład w rozwój dziedziny i dyscypliny i spełnia formalne oczekiwania stawiane przed samodzielnymi pracownikami nauki.

Zofia Szarota

